

УДК 347.9

DOI: 10.33663/1563-3349-2020-88-89

**Я. В. СІМУТІНА
Д. О. МЕНЮК**

СУДОВЕ РІШЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕГЛЯДУ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Розглянуто судове рішення як об'єкт перегляду за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному процесі України. Наведено основні підходи до визначення судового рішення та його основних ознак, що сформульовані у теорії цивільного процесуального права. Окремо розглянуті законна сила та остаточність судового рішення, що є ключовими ознаками для визначення судового рішення як об'єкта перегляду за нововиявленими або виключними обставинами.

Ключові слова: *судове рішення, законна сила, перегляд судових рішень, нововиявлені або виключні обставини, цивільний процес України.*

Simutina Yana, Meniuk Daryna. Judgement as an object of court review on newly discovered or exceptional circumstances in the civil procedure of Ukraine

The article considered the judgement as an object of review on the basis of newly discovered or exceptional circumstances in the civil proceedings of Ukraine. The main approaches to the definition of a judgment and its main features, which are formulated in the theory of civil procedural law, are presented. The legal force and finality of a court decision are considered separately, which are the key features for determining a judgement as an object of review based on newly discovered or exceptional circumstances.

Key words: *judgement, legal force, review of court decisions, newly discovered or exceptional circumstances, civil process of Ukraine.*

Інститут перегляду судових рішень у цивільному процесі України відомий здавна. Розвиток цивільних процесуальних норм, встановлення нових підстав для перегляду потребують

© СІМУТІНА Яна Володимирівна – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України; ORCID: 0000-0001-7579-187X

© МЕНЮК Дарина Олегівна – аспірант відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України; ORCID: 0000-0002-7083-7573

постійного дослідження цього інституту задля пошуку найбільш ефективного механізму перегляду судових рішень, а відтак захисту права кожного на справедливий суд. Однією із ключових ознак перегляду судового рішення за нововиявленими і виключними обставинами є набрання ним законної сили. Вивчення цієї ознаки і судового рішення як об'єкта перегляду за нововиявленими або виключними обставинами дасть можливість вирішити як теоретичні, так і практичні проблеми розвитку цього інституту цивільного процесуального права України.

Судове рішення є об'єктом вивчення науковців різних галузей процесуального права. Зокрема, у сфері цивільного процесу поняття, ознаки та види судових рішень досліджували І.В. Андронов, Р.О. Гаврік, В. Городовенко, Л. Г. Лічман, В.В. Комаров, М.Й. Штефан та ін.

Важливість судового рішення не ставиться під сумнів ні науковцями, ні практикуючими юристами, оскільки саме воно є результатом здійснення судочинства, елементом забезпечення права кожного на справедливий суд, а також актом правосуддя із реалізацією принципів цивільного процесуального права.

Під судовим рішенням у широкому розумінні прийнято вважати акт судового розгляду справи будь-якого провадження, яким може бути і рішення, і висновок (у межах конституційної юрисдикції і повноважень Конституційного Суду України), і вирок (у кримінальних провадженнях), і постанови, ухвали або окремі ухвали в адміністративному, кримінальному, цивільному та господарському процесі. Окрім цього, у вузькому значенні судове рішення визначається як акт правосуддя у кримінальному, цивільному і господарському судочинстві [1, с. 707]. Слід зазначити, що, з огляду на існування різних підходів, судове рішення може сприйматись як: відповідь на позовну заяву (підтвердження правовідносин та усунення їх спірності); правозастосовний акт (елемент механізму правового регулювання); юридичний факт матеріального права; акт реалізації судової влади; процесуальний акт (у розумінні документа). Досліджуючи вказані теорії щодо судового рішення, І.В. Андронов доходить висновку про доцільність комплексного підходу до визначення поняття «судове рішення» та його дослідження через взаємодію його матеріально-правового та процесуального складників [2, с. 5-8].

Із вказаною думкою слід погодитися та розділити підхід щодо правової природи судового рішення у цивільному процесі, наведене М.Й. Штефаном. Зокрема, вчений зазначав, що суть судового рішення полягає у тому, що «воно є основним і найважливішим актом правосуддя, постановленим у передбаченому законом порядку, ім'ям України і спрямованим на захист гарантованих Конституцією України прав, свобод та законних інтересів громадян й організацій, державних і громадянських інтересів, зміцнення законності і правопорядку, на запобігання правопорушенням, вихованням громадян і посадових осіб в дусі поваги до Конституції, законів України, честі і гідності людини» [3, с. 445].

Як акт застосування норм права, судові рішення відповідає таким ознакам: воно є результатом вирішення юридичної справи і підсумком процесу застосування норм права; приймається на основі нормативно-правових актів, тобто є законним і обґрунтованим; адресується чітко визначеним суб'єктам; поширює норми права на конкретні юридичні ситуації, вичерпує себе одноразовим застосуванням; має певну встановлену законодавством форму документа, чітко визначені реквізити та власну структуру; може бути оскаржене у передбаченому законодавством порядку; приймається компетентними органами держави, тобто являє собою категоричні, офіційно-владні, обов'язкові для виконання веління, які охороняються примусовою силою держави [4, с. 429-430].

На обов'язковості судового рішення варто зупинитися детальніше, оскільки воно засвідчує важливість судового акта та є елементом права на справедливий суд у розумінні статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5]. Про значення обов'язковості також свідчить закріплення цього поняття у низці законодавчих актів національного законодавства. Зокрема, Конституцією України обов'язковість визначається однією з основною засад судочинства (ст. 129 Конституції України) [6]; ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає обов'язковість судового рішення як набрання ним законної сили, обов'язковості до виконання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними осо-

бами та їх об'єднаннями на всій території України та неможливість його перегляду [7].

Останнє обумовлюється принципом правової визначеності, відомим у праві як принцип *res judicata*. У теорії цивільного процесуального права існує думка щодо ототожнення цього принципу та інституту законної сили судового рішення, що, своєю чергою, є передумовою виконання судового рішення [8, с. 250]. Водночас *res judicata* визначається неможливістю повторного розгляду справи та ухвалення по ній нового судового рішення.

Звісно, існування вимог, яким має відповідати судове рішення, презюмує те, що на практиці суд, на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, ухвалив рішення відповідно до норм матеріального права із дотриманням норм процесуального права. Відтак судове рішення ґрунтується на принципі верховенства права і відповідає завданню цивільного судочинства, як того вимагають приписи ст. 263 ЦПК України.

Указане цілком узгоджується із міжнародними стандартами здійснення правосуддя. Зокрема, у Висновку Консультативної ради європейських суддів щодо якості судових рішень від 18 грудня 2008 року № 11 (2008) зауважується: «Судове рішення високої якості — це рішення, яке досягає правильного результату, наскільки це дозволяють надані судді матеріали, у справедливий, швидкий, зрозумілий та однозначний спосіб» [9].

Водночас за існування різних суб'єктивних та об'єктивних факторів ухвалення законного та обґрунтованого рішення досягається далеко не завжди. Саме тому в законодавстві багатьох демократичних держав механізми із перегляду судових рішень, що набрали законної сили, існують задля забезпечення прав і свобод осіб. При цьому, за практикою Європейського суду з прав людини, такий перегляд судових рішень не суперечить принципу правової визначеності, якщо він відбувається із дотриманням норм національного законодавства [10]. У цивільному процесуальному законодавстві України перегляд рішення, що набрав законної сили, можливий у порядку касаційного оскарження та за нововиявленими або виключними обставинами. Хоча ці

два механізми є гарантіями здійснення цивільного правосуддя, проте вони відрізняються за правовою природою, мають різні завдання та свої особливості. Позаяк іноді справа потребує ревізії за певних підстав, які стали відомими після набрання судовим рішенням законної сили, з їх урахуванням, механізм перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами покликаний забезпечити реалізацію принципів здійснення правосуддя з метою ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення.

Відповідно до ч. 1 ст. 423 ЦПК України за нововиявленими або виключними обставинами може бути переглянуто рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили. Отже, судові рішення як об'єкт перегляду за нововиявленими або виключними обставинами має відповідати двом умовам: 1) ним має бути закінчено розгляд справи, 2) воно має набрати законної сили.

Законна сила як ознака судового рішення розглядалась науковцями неодноразова. Наприклад, В.В. Комаров визначає законну силу через правову дію судового рішення, сутність якої полягає у його незмінності та виключності [11, с. 794]. Р.О. Гаврік зазначає, що: «законна сила судового рішення – це його якість, що характеризує судові рішення як акт правосуддя і забезпечує реалізацію владного веління, що міститься у рішенні, та визначеність у встановлених судовим рішенням правовідносинах». При цьому до змісту законної сили слід включати статичний (як остаточність судового рішення) та динамічний (як обов'язковість судового рішення) елементи [12, с. 13]. Так, із набранням законної сили судові рішення отримують певні властивості, зокрема: незмінність, неспростованість, виключність, преюдиціальність, загальнообов'язковість [13, с. 97].

Щодо умови про закінчення таким рішенням розгляду справи слід зауважити наступне. Чинний ЦПК частиною 1 ст. 258 визначає, що до видів судових рішень належать ухвали, рішення, постанови та судові накази. При цьому вказана стаття також розділяє вирішення процедурних питань та розгляд справи по суті, яке у суді першої інстанції закінчується ухваленням рішення суду; при перегляді судових рішень в апеляційному та касаційному порядках закінчується прийняттям постанови; а в окре-

мих випадках судовий розгляд може бути закінченим постановленням ухвали чи видачею судового наказу.

Із огляду на вказане недоліком у чинній редакції норми ч. 1 ст. 423 ЦПК України є відсутність судового наказу як судового рішення, що може бути переглянутим за нововиявленими або виключними обставинами. Зокрема, у Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 4 від 30 березня 2012 року до переліку рішень, які можуть бути переглянуті, включено судовий наказ [14]. Така позиція підтримується і науковою спільнотою цивільного процесуального права [15, с. 24]. Відтак незрозумілою залишається логіка законодавця, викладена у ч. 8 ст. 170 ЦПК України, відповідно до якої судовий наказ може бути переглянутий за нововиявленими обставинами, коли заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб; або заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину в твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб.

Відповідно до ч. 1 ст. 161 ЦПК України судовий наказ може видаватися за низки вимог. Окрім цього, не слід забувати про існування виключних обставин, за яких судові рішення також може бути переглянутим з метою ухвалення правосудного рішення, враховуючи підстави для перегляду. Із огляду на вказане виключення судового наказу із переліку судових рішень, що можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами, слід вважати звуженням права кожного на справедливий суд.

Окремо варто звернути увагу на ухвали судів про видачу виконавчих листів на підставі рішень третейських судів, які також можуть бути об'єктом перегляду судового рішення за

нововиявленими або виключними обставинами. Так, ухвала про видачу виконавчого документа за рішенням третейського суду є ухвалою суду, що постановлюються в порядку виконання згідно з вимогами статей 55, 56 ЗУ «Про третейські суди» [16]. Тобто ухвала не є такою, що вирішує спір або встановлює перешкоди для його вирішення. Однак саме ухвалою про видачу виконавчого листа на підставі рішення третейського суду закінчується розгляд справи (це ж передбачено чинною редакцією ст. 487 ЦПК України).

До ухвал, якими закінчено розгляд справи, можна також віднести ухвали суду першої інстанції про закриття провадження у справі чи залишення заяви без розгляду; відмову в задоволенні заяви про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу; видачу виконавчого листа та відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу. При цьому ухвала про відмову у відкритті провадження у справі не може переглядатися за нововиявленими або виключними обставинами, оскільки не є тим судовим рішенням, яким закінчено розгляд справи [17].

Таким чином, судове рішення як об'єкт перегляду за нововиявленими або виключними обставинами має відповідати двом ознакам: судовим рішенням закінчено розгляд справи; таке судове рішення набрало законної сили. Відтак доцільно вважати, що об'єктом перегляду можуть бути усі види судових рішень, визначені ч. 1 ст. 258 ЦПК України: ухвали, рішення, постанови, а також судові накази.

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. Енцикл., 1998 р. Т. 5: П-С. 2003. 736 с.
2. Андронов І.В. Сутність рішення суду в цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право. Цивільне право і процес*. 2017. № 11. С. 5-8.
3. Штефан М.Й. Цивільний процес: підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. Вид. 2-е. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 696 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. 3-є видання. Київ: Алерта, 2012. 524 с.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ Ради Європи від 04.11. 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Про судоустрій і статус суд-

дів : закон України від 2.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. **8.** Ткачук О.С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві: монографія. Харків: Право, 2016. 600 с. **9.** Висновок Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень від 18 грудня 2008 року № 11 (2008). С. 2. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-11-2008-on-the-quality-of-judicial-decisions-/16806a1fbc>. **10.** Рішення по справі «Пономарьов проти України» від 3.04.2008 р. (заява № 3236/03). URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_434. **11.** Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / В.В. Комаров, К.В. Гусаров, Н.Ю.Сакара та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2016. 848 с. **12.** Гаврік Р.О. Законна сила судових рішень у цивільних справах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2011. 20 с. **13.** Самолюк Ю.М. Судове рішення у цивільному процесі: спірні питання. *Судова апеляція*. 2009. № 1(14). С. 91–98. **14.** Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами: Постанова пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 4 від 30.03.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-12>. **15.** Гонгало Р. Ф. Значення перегляду рішень за нововиявленими обставинами. *Новели цивільного процесуального кодексу України: матеріали «круглого столу»* (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Фенікс, 2018. 112 с. **16.** Про третейські суди: Закон України від 1 травня 2004 року № 1701-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст. 412. **17.** Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 листопада 2018 року у справі 463/6267/14-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77801558>.

References:

1. Yurydychna entsyklopediia: v 6 t. / Redkol.: Yu.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. Kyiv: Ukr. Entsykl., 1998 r. T. 5: P-S. 2003. 736 s. **2.** Andronov I.V. Sutnist rishennia sudu v tsyvilnomu protsesi. *Pidpriumnystvo, gospodarstvo i pravo. Tsyvilne pravo i protses*. 2017. № 11. S. 5-8. **3.** Shtefan M.I. Tsyvilnyi protses: pidruchnyk dlia stud. yuryd. spetsialnostei vyshchyykh zakladiv osvity. Vyd. 2-e. Kyiv: Vydavnychi Dim «In Yure», 2001. 696 s. **4.** Skakun O.F. Teoriia prava i derzhavy: pidruchnyk. 3-ye vydannia. Kyiv: Alerta, 2012. 524 s. **5.** Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: Mizhnarodnyi dokument Rady Yevropy vid 04.11. 1950 r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004. **6.** Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141. **7.** Pro sudoustrii i status suddiv : zakon Ukrainy vid 2.06.2016 r. № 1402-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2016. № 31. St. 545. **8.** Tkachuk O.S. Problemy realizatsii sudovoi vlady u tsyvilnomu sudochynstvi: monohrafiia. Kharkiv: Pravo, 2016. 600 s. **9.** Vysnovok Konsultativnoi rady yevropeiskyykh suddiv do uvahy Komitetu Ministriv Rady Yevropy shchodo yakosti sudovykh rishen vid 18 hrudnia 2008 roku № 11 (2008). S. 2. URL: <https://rm.coe.int/>

opinion-n-11-2008-on-the-quality-of-judicial-decisions-/16806a1fbc.
10. Rishennia po spravi «Ponomarov proty Ukrainy» vid 3.04.2008 r. (zaiava № 3236/03). URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_434.
11. Tsyvilne sudochynstvo Ukrainy: osnovni zasady ta instytuty: monohrafiia / V.V. Komarov, K.V. Husarov, N.Iu.Sakara ta in.; za red. V.V. Komarova. Kharkiv: Pravo, 2016. 848 s. **12.** Havrik R.O. Zakonna syla sudovykh rishen u tsyvilnykh spravakh: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Kyiv, 2011. 20 s. **13.** Samoliuk Yu.M. Sudove rishennia u tsyvilnomu protsesi: spirni pytannia. *Sudova apeliatsiia*. 2009. № 1(14). S. 91-98. **14.** Pro zastosovannia tsyvilnoho protsesualnoho zakonodavstva pry perehliadi sudovykh rishen u zviazku z novovyavlenymy obstavynamy: Postanova plenumu Vysshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav № 4 vid 30.03.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-12>. **15.** Honhalo R. F. Znachennia perehliadu rishen za novovyavlenymi obstavynamy. *Novely tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy: materialy «kruhloho ctolu»* (m. Odesa, 26 berez. 2018 r.) / za zah. red. N. Yu. Holubievoi; Nats. un-t «Odes. yuryd. akad.». Odesa: Feniks, 2018. 112 s. **16.** Pro treteiski sudy: Zakon Ukrainy vid 1 travnia 2004 roku № 1701-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2004. № 35. St. 412. **17.** Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Druhoi sudovoï palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 12 lystopada 2018 roku u spravi 463/6267/14-ts. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77801558>.

***Simutina Yana, Meniuk Daryna.* Judgement as an object of court review on newly discovered or exceptional circumstances in the civil procedure of Ukraine**

The importance of a judgment is not questioned by scholars or legal practitioners, as it is the result of judicial proceedings, and the element of ensuring the right of everyone to a fair trial, as well as an act of justice with the implementation of the principles of civil procedure.

As an act of application of the rule of law, judgments meet certain criteria. For example, it is the result of the process of applying the rule of law; adopted on the basis of legislative acts; addressed to certain entities; extends the rules of law to specific legal situations; has a certain form of the document established by the legislation; may be appealed; adopted by the competent authorities of the state, so it is a categorical, officially authoritative, binding on the orders, which is protected by the state.

A judgment as an object of review on newly discovered or exceptional circumstances must meet two conditions: it must complete the proceedings and it must enter into force. Legal force as a sign of judgment should be perceived as a quality that characterizes the court decision as an act of justice and ensures the implementation of the power order contained in the decision, and certainty in the legal relationship established by the court decision. Regarding the condition of termination of the case by such a decision, the following should be noted. The current civil procedure legislation of Ukraine stipulates that the types of court decisions include rulings, decisions, resolutions and court orders. At the same time, the resolution of procedural issues and consideration of the

case on the merits is divided, which in the court of first instance ends with the adoption of a court decision; when reviewing court decisions in the appellate and cassation procedures ends with the adoption of a resolution; and in some cases, the trial may be completed by a ruling or a court order.

Thus, the judgment as an object of review on newly discovered or exceptional circumstances must meet two criteria: the court decision has completed the consideration of the case; and its entry into force.

Key words: judgement, legal force, review of court decisions, newly discovered or exceptional circumstances, civil process of Ukraine.